

накануне революции и аграрной реформы 1789–1798 гг. Киев, 1912. 13. Ковалевский М.М. Происхождение современной демократии. М., 1895. 14. Лучицкий И.В. Состояние земледельческих классов... 15. Furet F. Catéchisme révolutionnaire // Annales. E.S.C. 1971. N 2. 16. Le Roy Ladurie E. Révoltés et contestations rurale en France de 1675–1788

// Annales. E.S.C. 1974. N 1. 17. Richet Autour des origines ideologique lointaines de la Révolution française: élite et despotisme // Annales. E.S.C. 1969. N 1. 18. Таран Л.В. Французька, російська і українська історіографія...

Надійшла до редколегії 21.01.11

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф.

АББАСИДИ ПРОТИ ОМЕЙЯДІВ: ТОПОНІМІЧНИЙ СЛІД В УКРАЇНІ

Виразний слід арабо-хазарської війни 713-737 рр. виявлено методом контекстуального аналізу у топонімії Лівобережної України та по трасі військового походу Мервана "від Росави до Русави". Дотепер у топонімії упізнавані імена проводирів джигаду Маслами, аль-Хараші, Мервана, тодішнього халіфа Гішама і його столиці Русафи. Інша переконлива група топонімічних контекстів виявляє повторювані факти сусідства основ Жаб-, Омел-, Сапог- (імовірні продовження імен річки Заб, Омейядів, ас-Саффаха). Основа Сам(о)бор- може бути оригінальною слов'янською назвою для громадянської війни арабів 750 р.

A clear trace of the Arab-Khazar War (713-737) was detected by means of the contextual analysis in the place names of the Left Bank Ukraine as well as along the military expedition route "Rosava – Rusava". Till now some names of jihad chiefs can be recognized here in the toponymics (Maslamah, al-Kharashi, Marwan, also the caliph Hisham an his capital Rusafah). Another groupe of convincing place names contextes reveals the repeated facts of the neighbourhood of roots Zhab-, Omel-, Sapoh- (possible continuants of the names: river Zab, Umayyades, as-Saffah). The root Sam(o)bor- 'self-struggle' seems to be the original slavic name for the Arabic Civil War of 750.

Кількарічні студії топонімії вивели на добре збережений в Україні виразний слід арабо-хазарської війни 713-737 рр. та пізнішої від неї на 13 років громадянської війни у Халіфаті 750 р. між Аббасидами та Омейядами. Як з'ясувалося, топонімія Наддніпрянщини понад тисячу років зберігає в місцевих назвах пам'ять про ці події VIII ст.

1. **Потала як праукраїнська реалія:** *Паталахівка, Подольохи, Водолаги; потала*. Вихідним пунктом дослідження стало відображення у топонімії бойового вигуку джигаду "Фатх Аллах!" 'перемогу [дав] Аллах'. Сам звуковий матеріал цього вигуку добре відомий – зокрема, як основа власних імен у країнах з мусульманською традицією. Кілька таких імен аналізує А. Гафуров у своїй праці про ім'я та історію: "Фатх فتح Fathh ...чоловіче ім'я (з арабської) 'перемога'. Фатхалі فتحعلى Fathh 'Alī 'перемога [належить] Алі'... Фатхулла Fathh Allāh الله فتح 'перемогу [дає] Аллах'" [1, 200].

Відомості з реєстру ойконімів України [2] дали змогу виділити як причетну до цього ж прототипу групу назв *Паталахівка* Пл, *Патлаївка* Пл, *Подольох* Хк (пор. досі не пояснену назву урочища *Подольох* у с. Уралове См). З прикладів видно, що "місцеве" П- відповідає арабському Ф-. Така відповідність відома й для арабських аналогів давніших, і не тільки перських, назв: Фарс/Парс, Фурат/Пурат, Філістін/Палестина. В українських словах П- часом відповідає чужомовному, зокрема грецькому Ф-: Пилип < Φίλιππος; Прося, Пріська < Ευφροσύνη, Степан < Στεφάνος (пор. і *фляшка* ~ *пляшка*, *фаланга* ~ *паланка*). Тобто, *потала* < Fath Allah не становить винятку. Різниця між основами *Паталах-* і *Подольох* у передачі голосних пояснима іранським (скіфо-сарматським) і слов'янським середовищем початкового побутування назв. Слов'янське О у давніх запозиченнях регулярно відповідає іншомовному А (пор. гр. κάμαρα > укр. комора, лат. calenda > укр. коляда).

Далі дійшла черга до назв Стара і Нова *Водолага* Хк, *Водолаги* См, *Водолаївка* Пл, *Водолазьке* Дп, Хк. Це та сама топооснова, тільки у якомусь іншому мовному середовищі, а звукова еволюція основи теж не є випадковою: зміни кореневих голосних сталися за слов'янським типом, але всі глухі приголосні (ф, т, х) тут одзвінчені (в, д, г). Остання риса відома, зокрема, в територіально близьких до Лівобережжя мовах Кавказу: це та звана вимова з лєніцією на зразок "ди наз базлужай" (замість рос. *ты нас послушай*). На історичну присутність в околицях *Водолаг* Хк якихось груп кавказців вказує назва сусідньої р. *Джаун*, етимологія якої – від меґр. *джун* 'хрест' (ознака похрещених сіл), а за 12 км – с. *Огульці* під Люботином – з імовірною назвою від етноніма агулів

(Дагестан) [3, 147-146]. Про звичайну мозаїчність історичного розселення племен писано не раз (концепція О. Трубочова). Важливо, що в усіх теперішніх видозмінах топонімічної основи (*Паталах-/ Подольох-/ Водолаг-*) прототип "Фатх Аллах" залишається упізнаваним.

З-поміж апелювативів сюди явно належить укр. *ПОТАЛА*, *віддати на поталу*. Цей вираз не просто давній, а з долітописним родоводом. Етимологічному словнику не відомі якісь його відповідники в сусідніх мовах. Значить, в українській мові слово *потала* являє собою унікальний арабізм (поруч зі словами *могорич*, *мацапура*, *воропай*, значенням слова *батьки*). Що більше: це український арабізм доруського часу.

В Росії третій спосіб Ф- > В- трапляється зрідка: нп *Водолазов* серед Донського степу Рост. (поруч Вороб'єво), *Водолазово* Свердлов., Кург. (Усманово). Переважає другий спосіб (Ф- > П- + А > О), аналогічний до укр. *Подольох*: *Потолоково* Новг. (Мышино, Погорелково), *Потолоково* Кострома (Рассохово), *Подолково* Лен., *Подольовец* Твер., *Подольовский* Волг., *Подольське* Калуз., *Подольхи* Белг., *Потоловка*₁ Белг. (Ароссоши Воронеж.), *Потоловка*₂ Белг. (Ароссошь). Також і в Білорусі *Потольцава* Магіл. (Курманава, Ракаўшчына). Назва с. *Паталах* під Ханти-Мансійськом лише недавно перероблена на *Потанах*.

Перша спроба нанести цей матеріал на карту унаочнила важливий факт – основний ареал поширення цих назв міститься навколо Сіверського Дінця, де відомі поселення хозарів [4] (Хк 6, Пл 4, Лг 2, Дп), і продовжується в Росії (Бєлгородс. 3). Є виразне скупчення таких назв на Поділлі, по декілька на Сумщині й Київщині.

З історії не відомо, щоб такий бойовий вигук вживали печеніги, половці або татари. Натомість у топонімії земель, де арабський джигад був засвідчений історично, такі назви існують дотепер: Fath Allāh Туніс, Fathollāh Іран 2, Афганістан 2, Пакистан, Patala (!) Чад, Мозамбік, Індія [5]. З іншого боку, існують назви *Потолоково* в РФ Новг., Костр., – слід гадати, з тих же історичних причин, що й у нас на півдні. Головний висновок: у 20 місцях в топонімії України прочитується слід джигаду. Чи немає поруч також і супровідних реалій?

Метод топонімічних контекстів: *Паталахівка* ~ *Арапівка*, *Козарик* Лг; Ст. *Водолага* ^*Бахметівка*, *Барабаші* Хк; ур. *Подольох* ^р. *Арапівка*, ур. *Жабівка* См.

З трьох наведених прикладів видно сутність методу: на місцевості й на карті назви сусідніх селищ історично пов'язані одна з одною. У записі контекстів знак "Λ" приєднує назву об'єкту з найближчих околиць (2-3 км), знак "~" – об'єкту з дальших околиць (20-30 км). Перший приклад читається так: неподалік від с. *Паталахівка* Лг

© Тищенко К., 2011

є села **Арапівка** і **Козарик**. Другий приклад: поруч із с. **Ст. Водолага** Хк є с. **Бахметівка**, а неподалік – **Барабаші**. Третій приклад: близько від **ур. Подольох**

(у с. Уралово См) є **р. Арапівка**, а неподалік – **ур. Жабівка** (у с. Чернацьке).

Рис. 1. Арабо-хазарська війна 713-737 рр. у топонімії України

Перший контекст засвідчує просторову близькість об'єктів з назвами від топооснов **Паталах-, Арап-, Козар-**, для яких відомий і прийнятий істориками факт історичної пов'язаності: повторена у місцевих назвах Лівобережжя топооснова **Паталах-** відображає вигук джигаду і справді може стосуватися арабо-хазарської війни 713-737 рр., описаної аль-Балазурі (у книзі "Книга завоювань країн"), аль-Куфі (у книзі "Книга завоювань"), ат-Табарі (у книзі "Історія") [6, 200-201].

Другий контекст поєднує три основи **Водолаг-, Бахмет-, Барабаш-**. Таке поєднання також відповідає історичним відомостям про ведення джигаду магометанами незадовго до часів Аббасидів (бар Аббас, подробиці нижче).

Третій контекст з трьох топооснов **Подольох-, Арап-, Жаб-** відповідає історичному факту ведення джигаду арабами незадовго до битви на р. **Заб**.

Результати студій першої теми "Арабо-хазарська війна" мали наслідком виявлення в Україні значного масиву пов'язаних з нею топонімів (рис. 1). Основні положення цього етапу студій викладені у доповідях на міжнародній конференції у Львівському університеті (14.10.2010) "Топонімічний слід в Україні арабо-хазарської війни 713-737 рр.", а також в університетах м. Загреб (Хорватія, 1.06.2010) і Кесантина (Алжир, 9.02.2011) з такими висновками:

1. У повсякденному мовленні збереглися місцеві назви, сформовані, як виявляється, у долітописний час – у VIII столітті. Їхній зміст – це описаний істориками (аль-Балазурі, аль-Куфі, ат-Табарі) арабський джигад проти хозарів, серед численних данників яких сотні років були й наддніпрянські слов'яни – предки українців. Отримане нове знання корелює зі встановленими фактами: 1) про

скарб з Йосипівки [7]; 2) про вигнанців-габрів; 3) про слід в Україні війни Аббасидів з Омейядами.

2. У топонімії України трапляються численні повтори імен халіфа Гішама та його полководців Маслами, аль-Хараші й Мервана. Знайдено репліки назви столиці Халіфату Русафи, яка виявляється формально причетною до початкової історії етноніма руси. Існує виразна просторова кореляція назв від основи Фатхаллах та вказаних імен відомих з історії проводирів джигаду в Хозарії. Це і дає підставу датувати розглянуті назви 713-737 рр.

3. Безперечні дві головні особливості підсумкової для цього розділу картосхеми (рис. 1): скупчення топонімів на сході України і виразний слід маршруту походу Мервана чи одного з його загонів з Трахтемирова до Дністра ("від Росави до Русави"). Помітно, що маршрут обрано свідомо на південний захід і доведено до Русав. Вірогідною причиною могла бути потреба швидше доставити на невільничі ринки 20 тис. *сімей* слов'янських бранців [пор. 6, 201].

4. На карті видно також цілу низку місць, що їх відвідали три або два арабські полководці (**Дубмаслівка, Хороша, Мервин** Вн; **Маслії, Хорошеве, Мурафа/Мерефа** Хк; **Масалаївка, Хороше Озеро** Чг; **Маслянка** Рв, **Мерва, Горохів** Вл). Вони це зробили у різний час, адже достеменно відомо, що нового проводиря халіф щоразу призначав *замість* попереднього.

5. Завдяки тягlostі етномовної пам'яті від тих часів топонімічний слід джигаду дотепер залишається частиною системи місцевих назв України. Бойовий заклик джигаду з усіх слов'янських мов зберегла лише українська у слові **потала**. Слід арабо-хазарської війни в українській лексиці й топонімії свідчить про тяглу історію України і українців упродовж останніх 12 століть. Досі

живані топоніми VIII ст. – доказ як відображення тодішньої світової історії, так і участі в ній наших предків.

Династійне ім'я Аббасидів на карті. Далі за вже відпрацьованою методикою [8] були ретельно переглянуті за АТП топонімічні околиці виявлених двох десятків назв від основи Паталах-/Водолаг- в Україні з метою пошуку інших незалежних ознак присутності арабів. (Піктограмою виділено топоніми із значенням "змій"; пор. фольклорне "Змій Горинич".) 3-поміж цих 20 топооколиць кілька містили важливе продовження теми:

• **Патлаївка** Пл Пл: ГРИНівка; **АБАЗівка** Аббас^А ВАСьки, ЛАВРики; **ПАДАЛки** Фатхаллах, **БарАБАШівка** син Аббаса, **САПОЖине** ас-Саффах, КУЛИкове, КОЗУБи, **ТВЕРДОХЛІБИ** твердиня Халеб, КАШУБівка касба?, ЯСЕНУвате, ВАКУЛинці ар. Бакаулла 'вічність належить Аллаху', ВІЛЬХовий Ріг, ГЛОБИ, МИЛЬці, **БУРТИ**, ВІЛЬХівщина, КОЛОМак, **ГЛУХове** халуф, ГОРБанівка, **РОЗСОШЕНці** Росафа, ТАХТАУЛове; • **Подолівка** Хк Барвінкове: **БарАБАШівка**, **ГАРАЖівка** 2 харадж, КОРБівка; • **Подолі** Хк Куп'янськ: Вел. ШАПКівка *дір. сьлах* військо, РЕВУЧе, ТАБАївка Теби, **САМБОРівка** сам + бор- БОДРІВка, **ГЛУШківка**; • **ПАДАЛки** Фатхаллах См Лебед.: ГАЛУШки; **БАСівщина**, ГЛИБоке, САВОНиха, МИРне, **ГЛУШівка**, ГРАБці, **КАРАВАН**, МИРОНівщина, ЯСНОПілля, ГРУНьки, **ШУМИли**, ГРУНь, ДРОЗДівщина, **БарАБАШівка**, РЯБУшки, **КОЛОМИЙці**, ЧИЖове, Зелений ГАЙ; • **Водолаги** См См: **БАСівка**, **ВАКАЛівщина**, Зелений ГАЙ, ШАПОШникове, СИМОНівка, ВІЛЬШанка, БЕЗДРИК, ГАЙок, ШАРАПівка; • *Ст. Водолага* Хк Н. **ВОДОЛАГ**: БАХМЕТівка, ур. БАХМЕТьєве, р. ОЛЬХоватка, р. Джгун, кут. **БарАБАШ** у нп Нова **МЕРЕФА**, ЛИПКуватка, **КОБЗАРівка**, б. МУСІївський Яр під Валками; **ВІЛЬХівське**, ур. **МОЛОДЕцьке**, **КАДИ.ГРОБівка** 2, МЕЛЬНикове, РІЗДВ'яне; + **БАСи** (Любо-тин); • **ПОТЕЛИЧ** Лв Жовк.: МАПЕХів, СИТИХів, **МЕРВИ-ці**, ПередМІСТя мечеть, МІЛ'ява, БОЯНець, ГАЙ, СОРОКИ, СОРОЧі Лози, **ГОРОДЖів**, СОРОКи, **ЗАВАДів**, **ЗАВАДА**, ЛАВРиків, МОЩана, СУЛИМів, СКВАР'ява, **СОПОШин** ас-Саффах, ГРИНчуки, КОЗУЛЬка!;

Іншими словами, у виділених рамках топонімах прочитуються арамейський відповідник Бар Аббас арабського династонама Бені Аббас, відомого в Європі як Аббасиди. На користь цього припущення свідчать і кілька назв від основи **Абаз-/Бас-**, і основа **Сопож-/Сапож-**, виразно пов'язана з прізвиськом першого Аббасидського халіфа ас-Саффаха, і назва *Мервичі* з морфемою **Мерв-** (пор. ім'я Мервана II, останнього Омейядського халіфа), і назва від ключової топооснови **Самбор-**.

Звичайно, Аббасиди – європейська назва цієї династії. Арабською вони – Бені Аббас, сини Аббаса. Тоді українська основа-калька **Бар-Абаш** в антропонімах і топонімах означає, що прийшла вона до нас через арамейську мову Каганату: пор. нп Benі Abbas в Алжирі, але Bar Abbas Khel у Пакистані, Varabás в Угорщині.

Таким чином, 4 назви від основи **Барабаш-** були виявлені в околицях топонімів від основи із значенням 'потала'. Існують ще 4 географічні об'єкти від тої ж основи (з них 3 на Правобережжі) з менш виразним арабським слідом в околицях:

• **БарАБАШівка** Хк Лозова: ГРИГОРОСове; ХИЖ-Няківка, МОВЧанове, ПОДИ, Зелений ГАЙ, БАКШарівка, РЕВодарівка, Нова МЕЧЕбилівка, ШАТівка; • кут. **БарАБАШівка** у с. Грузьке Вн ГАЙСИН: ХОРОШа, ур. КОРШилове, КІБЛич, МЕЛЕШків, КАРБівське, РАХНи, ОКРАТове; • мог. **БарАБАШева** біля с. Бистрик Вн Погребище: КУР'ЯНці, СПИЧинці, ТАЛАПАї; • ставок **БарАБАШівський** у с. Чарівне Кг Бобринець: СОРОЧанове, ЗАВАДівка, КОТЛ'ярівка.

Ім'я Омейядів на карті. Перше припущення про топооснову Омель- як історичне продовження імені

Омейядів було висловлене 2008 р.: ОМЕЛ'город Кг, -яни См, -янів Чг, -янівка б, -янщина Рв, -ьник З, -ьники Жт [9, 20]. Далі до цих спостережень долучилася білоруська назва міста *Гоміў* (= *Гомель*), яка може зберігати форму топооснови, ранішу від розвитку типово слов'янського "L erpenteticum" (вставного -л-) на місці -й-. (Пор. у Словенії Gomila 2, Gomilsko; у Хорватії Vuca Gomila, Gomilica; у Боснії Gomiljani. Але у Польщі RadOMIA, LubOMIA, GostOMIA, StradOMIA.) В етимологічному словнику іншомовних топонімів України цей список розширений за рахунок топонімічної моделі з останньою морфемою -ом(е)ль: Радомля, Боромля См, Віжомля Лв, Бегомля Курськ., БлудзЕМЛЯ ВуЗ [3, 132], сюди ж і ГостОМЕЛЬ Кв. Давній звуковий стан зберігають польські основи -omia/-omie, а словенські -omelj/-omlje та сербські у Чорногорії -имља мають -л-, як і наші.

Хоча основа -ОМЕЛЬ- (< 'Омейяди'?) звичайна на карті України, однак в околицях назв з імовірним значенням 'потала' вона не зустрілася й разу. Напевно, тому що для завойованих племен поняття Омейядів і арабів спочатку були тотожні, а відмінність їх сплила лише через 15 років, після битви на Забі й приходу Аббасидів до влади в Халіфаті.

За даними В. Нерознака, топооснова *Житомир-* маля історичний варіант *Житомель-*: у Списку міст Воскресенського літопису серед київських міст названо Житомель (ПСРЛ VII 240). З іншого боку, існує с. *Жытомля* Ву (Гродно) [10, 73], яке стає в переконливий ряд *Віжомля* Лв, *Любомль* Вл, *Радомля*, *Боромля* См. Волинським аналогом слобожанської *БорОМЛі* виявилася назва с. *БоремЕЛЬ* Рв. Далі парадигма топооснови -ом(е)ль поповнилася назвами *БудИМЛЯ* Рв, *ТухОМЕЛЬ* Хм, *ЯрОМЕЛЬ* Вл.

Як сказано, внаслідок виявлення в околицях топонімів *Патлаївка* Пл, *Подолівка* Хк, *Падалки* См кількох назв **Бар.абашівка** можна припустити їхнє походження від *Bar Abbas ~ Benі Abbas. Тоді Боремель, Боромля має походити з *Bar 'Umaуah з типово слов'янським "L erpenteticum" (пор. у Єгипті нп Barrāmīya, в Індонезії Baramai). Початкове Бор- могло стати переосмисленням **Бар-**, тоді як в основах з кінцевим -бор ця морфема питомо слов'янська (пор. "Юрій ЗмієБОРець").

Підкреслений висновок з контекстуальних даних дістав несподіване пряме підтвердження у вигляді засвідченої у довідковій частині атласу Encarta 2000 форми **BAR.ЕМЕЛЬ** саме для цього топоніма. Крім того, відкрився новий факт існування нп **BAR.OMLak** = **Branovo** у Словаччині (під Komárno) в оточенні нп з назвами: Bešeňov, Kozárovce, **Imel'**, **Radvaň** 2 (ар. *радван рай*), **Vráble**, Ondřejovce, Ohaj 2, Podhájska, **Saliby** 2 (пор. ар. salib хрест), **Zalaba** (ар. salaba хреститися). Також в Угорщині: Baromjárs 2, Báromajor.

Заведена до Словника гідронімів України у формі **Боромолка**, ця річка у с. Шершні Жт (Коростень) на кілометровій карті позначена помилково як **Барашолка**. Послідовність рукописних літер -ом- справді могла бути прийнята як -аш- (такі казуси у записах гідронімів відомі). Але початковий відрізок **Бар-** становить інтерес як відображення можливого старішого *БАРОмолка у невідомому нам рукописному першоджерелі, – а це знову відповідає основі **БАРОМЕЛЬ-**.

Про масштаб арабської експансії говорить географія поширення цієї топонімічної моделі: Україна, Білорусь, Росія (Курс., Брянс., Орл., Новг., Тверс., Мос., Омс.), Польща, Словаччина, Чехія, Словенія, Чорногорія. Це добре співвідноситься з іншими проявами арабської експансії тих часів, зокрема, топонімічним слідом утечі габрів [11]. Як видно з префіксоїдів зібраних далі назв з морфемою -омель-, якісь люди Омейядів жили біля наших предків, будили сусідів (вранішньою молитвою), інші жили тихо, були в них і смерди. Одні Омейядам

раділи, любили їх, гостили, шанували (Щ- < чт-?), хтось від них постраждав, хтось тікав; інші з ними блудили, треті боролися. Компонент Рид-/ Рьд- може походити з

лит. gytas 'схід'. На сьогодні зведення топонімів моделі "Префіксоїд + OMEL" (яку можна інтерпретувати як вказівку на людей Омейядів) виглядає так:

Рис. 2. Загальна картина протистояння прибічників Аббасидів і Омейядів на землях України влітку 750 р.

BAR.OMLAK Sk, BAR.EMELЬ Рв Бор.ЕМЕЛЬ; Бор.ОМЛЯ См (Трост.), ур. Бор.ОМЛЯ См (Конотоп), р. Бор.ІМЛЯ См (Пут.; Охт.), р. Бор.ОМОЛка Жт (Коростень), Рад.ОМЛЯ См,Маг.,Гом.,Мос., Rad.OMLJE Sln2, Rad.OMIA Pl,	Lub.OMIA Люб.ОМЛ Вл, Strad.OMIA 2,Gost.OMIA Pl 3, Gost.OMIE Pl, Host.OMICE Cz 2, Гост.ОМЕЛЬ Кв, Гост.ОМЛЯ Курс.,Орл., Borz.YMIE Pl,	Pl, Бер.ОМЛЯ Курс.,Віц., Sud.OMIE Pl, Суд.ІМЛЪА Серб., Суд.ІМЛєво Моск.,Буд.ІМЛЪА CG, Буд.ІМЛЯ Рв, Щ.ІМЕЛЬ Чг,Тверс., оз. Щ.ІМЛЯ См, Смярд.ОМЛЯ Новг.2,	Drag.OMELJ Sln, Сєр.OMELJ Sln, Хот.ОМЛЯ Хк, Віц., Брєст, Курс., Блудз.ЕМЛЯ Маг.3, Віж.ОМЛЯ Лв (Яворів), Жит.ОМЕЛЬ+ (тепер Житомир), Жыт.ОМЛЯ Грод.,	Добр.ОМИЛЬ Лв, Рид.ОМИЛЬ Тр, Рьд.ОМЕЛЯ Віц., Тих.ОМЕЛЬ Хм, Ворок.ОМЛЕ Вл, Яр.ОМЕЛЬ Вл
--	--	---	---	--

Рис. 3. Життя з омейядськими сусідами (топонімічна парадигма). Підкреслено давні форми без слов'янського "L erpenteticum" (вставного Л)

На картосхемах з навчального фільму подані характерні топонімічні ландшафти, які засвідчують активну участь місцевих людей у VIII ст. у подіях громадянської війни 750 р.: це околиці Луцька, Коростеня Жт, Берестечка Рв, Романова Жт, Жовкви Лв, Полтави, Путивля.

Варті уваги згадки про судна Омейядів: від с. СудІМЛєво на р. Ока та с. Сєдимир, Сантимир у Чувашії й Ульянов. обл. – до серб. Sudimlja, п'ятьох чєс. Sudoměř i польс. оз. Sudomia i м. Sandomierz. Щоразу довкола є арабський топонімічний контекст. Сюди ж назва в Україні с. ЗДОмишель Вл < *Съдо-: пор. чєс. Zdemyslice, Zdiměřice 2 (пор. ВіжОМЛЯ 'вежі Омейядів').

Оригінальною і виразною слов'янською назвою міждинастичних розборок арабів виглядає вдала топооснова Самобор- (пор. слн. Sanobor, серб. Самобор, хорв. Samobor, Samoborec), у інших слов'ян представлена коротшою формою Самбор-: кілька назв у Польщі

Sambory, Samborz, в Україні Вєл. і Мал. Самбір См, Самбурки Кв, Самбір і Ст. Самбір Лв.

1. Гафуров А. Имя и история. – М., 1987. 2. АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. – К., 1973. 3. ІТУ – Тищенко К.М. Іншомовні топоніми України. – Тернопіль, 2010. 4. Плетнева С.А. Хазари. – М., 1976. 5. Encarta – Microsoft Encarta Interactive World Atlas 2000. 6. ДР – Древняя Русь в свете зарубежных источников. – М., 2003. 7. Гудима Ю. Про нову групу монет з Йосипівського скарбу // Вісник інституту археології. Вип. 2. – Львів, 2007. – С. 164-175. 8. Тищенко 2008а – Тищенко К.М. Етнічна історія прадавньої України. – К., 2008. 9. Тищенко 2008б – Тищенко К.М. Арабський пласт топонімії України. – К., 2008. 10. Нєрознак В.П. Названия древнерусских городов. – М., 1983. 11. Тищенко К.М. Зороастрийський пласт топонімії Європи // Studia linguistica. Vol. 2. Збірник наукових праць. – К.: КНУТШ, 2009. – С. 348-355; Тищенко К.М. Волхви – парфянські маги // Мови і культури у новій Європі: контакти і самобутність. Збірник наук. доповідей. – К., 2009. – С. 628-638; Тищенко К.М. Забуті габри-вигнанці // Україна. Наука і культура. Вип. 35. – К., 2010. – С. 218-248.

Надійшла до редколегії 21.01.11